

Спроба створення українського Голлівуду (Микола Новак)

Юрій Мицик

Микола Новак побачив світ 14 лютого 1902 р. в родині Петра й Анни Новаків (с. Мерешівка Рогатинського повіту). Він був наймолодшою дитиною, мав двох братів, Михайла та Івана, й сестру Катерину. Його батько, добрий столяр, тримав непогане господарство, але у віці 45 років помер. Оскільки примара злиднів наближалася, вдова продала частину поля і послала старшого сина Михайла до Америки в надії, що той підтримуватиме родину. Це він і робив до вибуху Першої світової, однак потім зв'язок із ним перервався. Роки війни тяжко відбилися на матеріальному становищі родини, та для Миколи це був час усвідомлення себе як українця. Він організував групу молоді («Молода Січ»), яка наслідувала українські частини (УСС) в австрійській армії, хлопці навіть колядували в їхній формі. За це представники «братнього народу» нещадно били їх нагайками, і тільки з огляду на молодий вік українці не зазнали тяжчої кари. У листопаді 1918 року, коли була проголошена ЗУНР, «Молода Січ» допомогла роззброїти австрійський гарнізон у Рогатині, а Новак добровольцем вступив до УГА – Української Галицької Армії. Наприкінці польсько-української війни 1918–1919 рр. він потрапив у польський полон, але зумів утекти. Після поразки у війні ЗУНР припинила існування, Галичина й Волинь стали частиною Польщі. Новак, призваний до чужої армії, нелегально поширював серед вояків українську пресу, був членом УВО (попередника ОУН). Після демобілізації емігрував до Канади (Едмонтон, Монреаль). Хоча там доводилося невтомно працювати, він знаходив час для участі в самодіяльному українському театрі. 1929-го він переїхав до США (Нью-Йорк). Ще в Канаді з головою поринув у громадсько-політичну діяльність (навіть бачився з Євгеном Коновальцем), був активним учасником УВО (Українського військового об'єднання), ОДВУ (Організації державного відродження України), делегатом її І з'їзду (1931), заступником голови ОДВУ, ініціатором створення Української авіашколи (1934). Ще в 1931-му виступив співорганізатором ювілейного комітету українських танцюристів Василя Авраменка, ставши менеджером його школи. Тоді ж виник задум виробництва українських фільмів.

Першим ініціатором українського кіновиробництва в Новому Світі став пастор Іван Яцентій (1896–1970), уродженець с. Чернів на Рогатинщині, який зняв докумен-

Микола Новак.

тальний фільм «Галичина» (1929, німий, озвучений 1939 року). Під його враженням Микола Новак у 1934-му задумав стрічку з життя Біласа й Данилишина, членів ОУН, страчених польською владою. Але потім передали цю ініціативу українським митцям у Європі, де було дешевше кіновиробництво і зосереджувалися кращі мистецькі сили, проте фільм зняти не вдалося через втручання ворожих сил. У цей час Василь Авраменко, який мав певний досвід у зйомках німих фільмів з українськими танцюристами, звернувся до Новака з пропозицією екранізувати «Наталку Полтавку». Новак погодився, хоч і передбачав фінансові труднощі та недовіру до справи українців Нового Світу. Він заснував українську фільмову спілку «Калина», потім – Корпорацію, відповідальну за фінансові питання, зібравши кілька десятків спонсорів – і справа зрушила з місця. Фільм вийшов на екрани 1936 року. Петра грав Д. Кріона, Миколу – Федір Свистун, Наталку – Тетяна Сабанієва. Одну з ролей виконував сам Новак. Цікаво, що Кріона й Сабанієва були напівгреками, напівукраїнцями, уродженцями Криму, які вирости в материковій Україні. На прем'єрі на Різдво зібралося понад чотири тисячі глядачів, і поліції довелося завертати інших охочих подивитися цей фільм-оперу з багатьма танцювальними сценами. Фільм активно демонструвався у Бостоні, Буфало, Філадельфії, Чикаго та ін. містах США, потім Канади, діставши непогані відгуки в пресі. Але все ж він був нерівним. Авраменко, хоч і прикрасив фільм танцювальними номерами, вставив у нього без згоди Корпорації низку слабких сцен. За це фільм критикували режисер Євген Деслав та знаменитий український диригент і хормейстер Олександр Кошиць. Але Москва не могла допустити, щоб українське кіно розвинулось на американському ґрунті. За її командою у Києві за три місяці (!), зняли «радянську» «Наталку Полтавку» (режисер Іван Кавалерідзе) і показали в Новому Світі майже одночасно з фільмом Авраменка й Новака. Така конкуренція негативно відбилася на його зборах від

Тетяна Сабанієва у фільмі «Наталка Полтавка».
Виробництво корпорації В. Авраменка. Канада, 1937.

прокату. Крім того, Авраменко розірвав зв'язки з Корпорацією і перебрався до Канади, де заснував нову студію. Він не захотів знімати, як пропонував Новак, стрічку про Крути або Базар, а зафільмував у 1937-му «Запорожця за Дунаєм». Але й тут втрутилася Москва, яка своїм «Запорожцем», що вийшов раніше, серйозно зашкодила бізнесовому успіху Авраменка.

Врахувавши це, як і недоліки «Наталки», Корпорація приступила до нового фільму «Маруся» («Ой не ходи, Грицю, на вечорниці») за п'єсою Михайла Старицького. До праці залучили Олександра Кошиця з дружиною, а сценарій писали тільки дві особи (Андрій Кисть і полковник В. Кедровський). Цього разу Москва не насмілилась тягатися з Кошицем. У ролі Марусі виступила Стефанія Мельник, Гриця грав Микола Стегницький, Хому – Петро Чорнюк, Дмитра – Михайло Скоробогач, Галину – Надія Троїцька, Дарину – Стефанія Доня (Вербовецька), Оксану – Галина Троян. Новак зіграв роль Потапа. Авторський колектив складався переважно з канадських українців. Тільки Новак і Троїцька походили з материкової України. До зйомок запросили також активістів з української діаспори. Понад 50 ентузіастів не тільки брали участь у масовках, а й будували «українське село» під Нью-Йорком. Як писав Но-

вак, «люди працювали два місяці при тій будові, і всі вони ані цента не взяли за свою працю. Така була жертвовність для перших українських звукових фільмів». У фільмі звучали пісні чудового хору з 75 осіб, яким диригував проф. Григорій Кириченко (колишній співпрацівник Кошиця). «Маруся» значно перевищила «Наталку» з мистецького боку. Та й у прокаті мала більший успіх.

Але Новак, переконавшись у сумних перспективах українського кіновиробництва в Новому Світі (обмеженість аудиторії, відсутність потужних спонсорів, втручання Москви), приходив до висновку, що вижити на початковому етапі можуть лише англомовні фільми, які, однак, ґрунтуватимуться на українських реаліях, українських піснях і танцях. Із оптимізмом указував він на шляхи реалізації цієї справи, підкреслюючи, що «боятися того бізнесу (українського кіно. – Ю. М.) немає чого – він не є такий страшний, як його деякі малюють. Ми не є гірші за других людей у Голлівуді». Тоді ж він узявся за створення документальних фільмів, виробництво яких було дешевшим. 1938 року глядачі побачили фільм «Гуцульщина», а також озвучену версію згаданої «Галичини». Спілка «Калина», управителем якої був Новак, створила документальний фільм «Трагедія Карпатської України» про боротьбу закарпатців за незалежну Українську державу, яку завоювали угорські війська. Також на екрани вийшов «Забутий край» із життя закарпатських українців. У липні 1940 р. Новак зафільмував І-й Конгрес українців Америки. Але конкурувати з Голлівудом було важко. 1943 року Новак перебрався у Лос-Анжелес, де створив українську колонію «Еко Парк» із 350 українських родин. З цього часу він працює над створенням кіносценаріїв, дописує до української преси про кіномистецтво, стає співзасновником українського культурного осередку в Лос-Анжелесі. Там уже в похилому віці 1979 року видав свою книгу спогадів «На сторожі України», яку перекладено й видано англійською («Guardians of Ukraine»). Це остання важлива подія в житті Новака, який помер у Лос-Анжелесі 30 серпня 1992 р. Його ім'я в УРСР було під заборонаю. Сподіваємось, що ця замітка посилить увагу до українського кіно Нового Світу...

«Другорядне» кіно Євгенія Марголіта

Персоналії, фільми й основна думка праці дослідника та кінокритика Євгенія Марголіта значною мірою зумовлені родом діяльності автора – головного мистецтвознавця Держфільмофонду РФ: працюючи в кіноархіві, зазвичай споглядаєш інший «образ світу», ніж той, що засвідчується професійними оповідачами. Буває, що погляд змінюється радикально й уява малює навіть не дещо іншу, а – зовсім іншу історію, в нашому випадку – історію кіно – альтернативну (паралельну) узвичаєній.

Ми, по суті, саме завдяки уродженцю колишнього Ворошиловграда Євгенію Марголіту відкриваємо для себе деякі грані творчості російських і українських режисерів, чії фільми протягом ста років існування російської, а згодом радянської держави творили зовсім інший пейзаж кіно, ніж той, що його нібито безпристрасно фіксували професійні критики й журналісти. Аргументи автора змушують замислитись над роками шліфованою «схемою» й подекуди скорегувати погляди на важливість того, що було й буде в кіно актуальним. Звісно, з